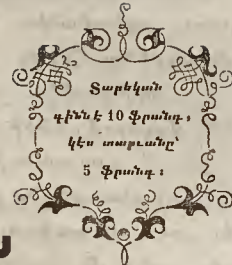

ԵՌՄՄՄՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 14.

1862

Ե. ՀՆՏՈՐ

Ռսկոյ տոսկոյ :

Րջափ դժբախտներ Գալի-
ֆոնիայի ու Աւստրալիայի
ոսկեհանքները կ'երթան, ուր
իրենց այնչափ վտանգներ, աշ-
խատութիւններ ու զոհումներ
կը սպասեն: Ո՛րչափ տաժա-
նելի աշխատութեամբ հաղիւ-
քանի մը կտոր ոսկի կը ժողվեն.
իսկ ինք միայն ծուլու էր, եւ անմիջապէս ձեռացը
տակ Հազար ու մէկ գիշերներուն բոլոր շքեղութիւնը
պատրաստ կը գտներ:

Փրիդերիկոս շուտ մը ինք իրեն գալով, Ուրեմն
ես առաջին մարդն եմ եղեր, ըսաւ, որ հոս եկեր եմ:
Աս ըսաւ ու գտած ոսկեհանքն իրեն սեպհականեց:

Գրպաններն ըստ բաւականի լեցընելէն ետքը՝
սկսաւ ետ գառնալ, միտքը դնելով որ երկրորդ օրը
հետը խոշոր տակառներ առած՝ նորէն գայ: Իրի-
կունն արդէն յառաջացած եւ արեգակը մարը մոտե-
լու մօտ էր: Փրիդերիկոս նորէն մորենիներուն մէջի
ճամբան բռնեց. երգելով, ցատքելով, ցատքաւորելով
ճամբան կը շարունակէր, այնպէս որ եթէ դիմացը
մարդ մ'երէր, զինքը խենթի տեղ կը դնէր: Վեր-
ջապէս կերակուր ուտելու ատենը հասած սեպելով,
խոտին վրայ նստաւ, քիչ մը հաց ու աղած միս հանեց,
ուտելու փորձ ըրաւ: Բայց թէպէտ առտուրնէ վեր
բան չէր կերած, սակայն բերանը պատառ մը բան
չկրցաւ դնել: Ամենեւին անօթութիւն չէր իմանար.
գտած հարստութիւնն ասորովսէր գոցած էր: Խորունկ
մտածմանց մէջ ինկաւ, եւ այսպէս երազած ատենը՝
գիշերը վրայ հասաւ: Ա՛լ նաւ դառնալու ժամանակ
չկար. ուստի ստիպեցաւ ծառի ճիւղերէ անկողին մը
շինել եւ բաց օդի մէջ գիշերն անցընել:

Ըստ ինքեան նոյն գիշերը բաց օդի մէջ անցը-
նելուն վրայ տժգոհ չէր. նոյն օրուան զարմանալի
պատահարներէն տաքցած արեւը՝ զով օդի մէջ զո-
վացընելը խիստ օգտակար կը սեպէր: Կարելի է որ
եթէ ան իրիկունը նաւը դառնար, չէր կրնար մտաց
այլայլութիւնը պահել, եւ սրտին մէջ զգացած մեծ
երջանկութիւնը ծածկել:

Անթիւ անհամար միլիոններու տէր եղող բա-
նաստեղծը գիշերն աղէկ չկրցաւ քնանալ. եւ երկրորդ
օրը առտուանց կանուխ ոտքի վրայ էր: Վախնալով
որ չըլլայ թէ ոսկւոյ կտոր մը գրպանէն իյնայ եւ ա-
նով գաղտնիքը մատնուի, բոլոր քովի ոսկիները դուրս
հանեց նետեց: Բայց բաւական ճամբայ ընելէն ետքը՝
միտքը յանկարծակի զարհուրելի խորհուրդ մ'եկաւ:
Եթէ նետած ոսկւոյ կտորներս մէկը գտնելու ըլլայ,
կ'ըսէր ինք իրեն, կը սկսի փնտռել թէ ո՞ւրսկից հոս
եկած են, եւ ան ատեն... ո՞ գիտէ, գուցէ բախտն
իրեն դէպ իմ գանձս կ'առաջնորդէ:

Ուստի ետ դարձաւ, դետինը փոս մը փորեց,
ոսկւոյ կտորները մէջը թաղեց, եւ վրան աղէկ մը
գոցելէն ու շիտկելէն ետքը՝ ճամբան յառաջ տարաւ:

Նաւը հասածին պէս՝ Լագուրին սենեակն ա-
ճապարելով, ինծի մեծ տակառ մը պէտք է, գոչեց:

- Տակառն ի՞նչ պիտ'որ ընես:
- Գիտուն բարեկամներէս մէկն ինծի յանձնած
էր որ Դէո Նէօվէն իրեն հանքեր բերեմ:
- Տակառները քար դնելու համար չեն:
- Բայց շատ հարկաւոր է, բարեկամ:
- Հոգ չէ, բարեկամիդ կ'ըսես որ Դէո Նէօվ
հանք չկայ:

Փրիդերիկոսին բոլոր մարմնոյն վրայ պաղ
քրտինք մը պատեց: Մեծ այլայլութեամբ տեսաւ թէ
հարստութիւնը Գաղղիա փոխադրելու համար ինչ-
չափ դժուարութիւն կայ: Իրօք ալ նաւապետը բա-
նաստեղծին բերած պատճառներէն չէր կրնար հա-
մոզուիլ. ինք գիտութեան յառաջացումն իր ար-
շաւանաց նպատակէն ետ կը դասէր: Մեր բանա-
ստեղծն ասիկայ կ'իմանար. սակայն գաղտնիքը յայ-
տնել չէր ուզեր: Վերջապէս այնչափ աղաչեց, որ
Լագուր ձանձրացած՝ ձեռքէն աղատելու համար, Գնա,

ըսաւ, օգնականիս. կարելի է անիկայ քեզի տակառ մը կարենայ հոգալ. բայց զիս հանդարտ թող:

Փրիդերիկոս անմիջապէս նաւապետի օգնականին վազելով: Ինծի տակառ մը ունիմ, հարցուց:

— Հաւատա Խնձի, ստուգիւ չունիմ:

Բանաստեղծը սկսաւ չորս կողմը նայիլ փնտռել. եւ շուտ մը տակառ մը տեսաւ, որուն յատակը հաղիւ քանի մը պարզամատ կար:

Ասիկա, ըսաւ՝ դողդոջուն ձայնով մը:

Կը տեսնես որ լեցուած է, պատասխանեց նաւապետի օգնականը:

— Աս պարզամատները մէջէն հանէ. տակառին համար քեզի քսան ֆրանգ կու տամ:

— Քսան ֆրանգ, զիս ծաղը կ'ընես:

Աս քեզի քառասուն, ըսաւ Փրիդերիկոս, ձեռքը երկու ոսկի գնելով:

Մէկայն անմիջապէս տակառը պարպեց, թէեւ դիմացինին առատաձեռնութեան պատճառը չէր կրնար ըմբռնել: Պարապ տակառի մը համար՝ լեցուն տակառի մը գնէն աւելի ստակ տալ, կ'ըսէր ինք իրեն:

Փրիդերիկոս նաւուն մթերանոցէն դամ, մուրձ, կափարիչ մը ու չուան առաւ. եւ գուշակելով որ գործքը երկայն ժամանակ պիտ'որ տեւէ, քանի մ'օրուան համար ուտելիք առաւ ու ծամբայ ելաւ: Ինք արդէն բաւական հեռացած էր, եւ նաւապետի օգնականը դեռ մտքին մէջ աս անլուծանելի առեղծուածին մեկնութիւնը կը խնդրէր:

Բանաստեղծն առանց մեծ դժուարութեան իր ոսկեհանքին ծամբան նորէն գտաւ. ուրախ զուարթ կը քայլէր, հանդարտութեամբ շունչ առնելով, եւ մտքին մէջ զանազան ուրախալի խորհուրդներ որոճալով. տակառն ալ ոսկեբարձ անօթի մը վայել զգուշութեամբ առջեւէն գլորեցնելով կը տանէր:

Քիչ մը ետքը լիճը հեռուէն տեսաւ, եւ մէկ քանի լողկէն անոր երջանկարար եզերքը հասաւ: Խեղձ փութով տակառը լեցնելէն ետքը, արտաքոյ կարգի զգուշութեամբ կափարիչը վրան գոցեց: Երբ որ իր գործքին հաստատութեան վրայ ապահովեցաւ, վերջին անգամ՝ մ'ալ ոսկեղ դաշտին վրայ հայեցուած մ'ուղղեց, եւ ծամբայ ելլելու պատրաստուեցաւ:

Տակառը ծովեզերքէն լճին քովը բերելը դիւրութեամբ գլուխ ելած էր. բանը կը մնար լճին քովէն ծովեզերք տանելու վրայ: Փրիդերիկոս քաջասրտութեամբ ձեռքը գործքի զարկաւ. կարծես թէ զօրութիւնը կրկնապատկուած էր: Ուրիշ խորհուրդ մ'ալ մեր բանաստեղծին օգնութեան հասաւ: Ինծի միայն կենալու կէտ մը տուէք, ըսած էր ճարտարն Արքիմիդէս, եւ ձեզի աշխարհքը վերցնեմ: Փրիդերիկոս կենալու տեղ ունէր՝ երկիրը. ուստի ցարասենույ թփէն լծակ մը շինեց, եւ այսպէս իր աշխարհքը վերցնելով, մինչեւ նաւուն մօտերը բերաւ: Աս Հերակլեան գործքը գլուխ հանելու համար ութ օր պէտք եղաւ, բայց աղէկ ժամանակին

լմընցաւ. վասն զի ալ մեր բանաստեղծին վրայ զօրութիւն չէր մնացեր: Այնչափ աշխատութեամբ կորսնցուցած զօրութիւնը տեղը բերելու համար, հարկ եղաւ ութ օր անկողինը մնալ, եւ յանձն առնուլ ժամանակաւ անասնաբոյժ եղող նաւապետի երկրորդականին ըրած դառն բժշկական դարմանները:

Վերջապէս նաւը Դէու Նէօփէն ելլելով, սկսաւ դէպ ի Գաղղիա յառաջանալ: Թէպէտ եւ Փրիդերիկոսին խիստ երկայն կու գային նաւագնացութեան օրերը, որովհետեւ կը բաղձար որ օր մը յառաջ իր ամբաւ հարստութիւնը վայելէ. բայց այնպէսով ալ ծամբորդութեան ձանձրոյթը սիրով կը տանէր:

Սակայն քիչ մնաց բոլոր իր աշխատութեան պտուղը լողկէի մը մէջ կը կորսնցնէր: Առտու մը զինքը յանկարծակի արթնցոցին. նաւուն մէջ ծակ մը բացուած էր. ուստի եւ զինքն ալ կը կանչէին որ գայ ջրհան քաշելու օգնէ: Երթալու ատեն տեսաւ որ երկու նաւաստիք տակառ մ'առած՝ գլորեցնելով կը տանէին: Մէկէն ձանձնալով թէ իր տակառն է, Ի՞նչ կ'ընէք, պողաց յուսահատութեամբ:

Տակառը ծովը պիտի նետենք, պատասխան տուաւ անոնցմէ մէկը:

Մի՞ դպչիք, մոմուաց Փրիդերիկոս, երկու ձեռուրներովը տակառին փաթթուելով:

Մէկդի՛ գնա, պողաց նաւաստին:

Շուտ ըրէ, աւելցուց վրան մէկալը. նաւը պէտք է որ թէթեւցնենք:

Նաւուն մէջ ուրիշ տակառ չկայ, ըսաւ դրժբախտը՝ դողդոջուն ձայնով:

— Ի՞նչ, կը կարծես որ քու քարերդ պիտի պահենք ու տակառ մը ձողածո՛ւկ զոհենք:

Ի շնորհս գիտութեանց . . . բարեկամք, կը պողար Փրիդերիկոս՝ աւելի եւս փաթթուելով տակառին, զորն որ չորս զրաւոր բազուկներ առած կը քաշէին, զինքն ալ մէկտեղ մղելով:

Վերջապէս նաւաստիներէն մէկը բրտութեամբ զինքը հրեց, այնպէս որ Փրիդերիկոս անկէ քանի մը քայլ հեռու գետինն ինկաւ. . . բարոյապէս ու ֆիզիկապէս խորտակեալ:

Բայց մէջինը քար չէ, պողաց, հապա . . . :

Նոյն վայրկենին նաւապետին երկրորդականն իմացուց, որ նաւուն մէջ ջուր չկայ, ծակը գոցուած է: Ասով մեր բանաստեղծն ազատեցաւ. տակառը դարձեալ տեղը դրուեցաւ:

Մի լար, մի լար, ահաւասիկ քարերդ. մի վախնար, չենք ուտեր, ըսաւ նաւաստիներէն մէկը կօպիտ ծիծաղով մը: Աս կատակն ամէնքը հաւնեցան, նոյն իսկ Փրիդերիկոս ալ:

Սակայն ասիկայ վերջին կատակաբանութիւնը չէր. մեր դիւցադնը ստիպեցաւ լսել բոլոր ան կատակի խօսքերը, զորոնք իր հանքամուրութեան վրայ լազուր նաւապետը կը նետէր: Բայց ինք՝ որ ուրիշ անգամ փոքր կսկծեցուցիչ խօսք մը չէր կրնար

լսել, նոյն ատեն վրան զեղուած հենգնութեանց տա-
րափը սիրով կը կրէր: Բան մը չէր կրնար համբերու-
թիւնը սպառել. ամէն ըսուած խօսքերուն դիմացը՝
հանդարտ կը կենար: Միայն բառ մը զրուցելու ըւ-
լամ, կըսէր ինք իրեն, կրնամ ան ծաղրածունները
խայտառակել: Բայց ան բառը բերնէն չհանց:

Ճամբայ ելելէն ամիս մը ետքը Վագուրին նաւը
Հաւրի նաւահանգիստը մտաւ: Փրիդերիկոս նաւէն
դուրս ելլելուն պէս՝ եղբօրը վազեց, որն որ պատ-
կեր մը նկարելու զբաղած էր: Շնչասպառ աթոռի
մը վրայ ինկաւ մնաց:

Սիրելի՛ եղբայր, գոչեց նկարիչը, ինչչափ վա-
ղեր ես: Եւ երկայն ժամանակ զՓրիդերիկոս սրտին
վրայ ճնշելէն ետեւ, Ալ հիմայ ինք իրենդ կու գաս,
չարունակեց. պատմէ տեսնեմ ճամբորդութիւնդ,
կրած աշխատութիւններդ, անցուցած վտանգներդ
ու տեսած նորանոր բաներդ: Քու պատմելու ժա-
մանակդ՝ ես աս պատկերը կը լմնցնեմ, զորն որ
վաղը տիրոջը տալու խոստացած եմ: Երեք քառորդ
կրնամ հետդ մնալ. վասն զի այսօր զինուորական
ճշդութիւն պահանջող վաճառականին աղջկան դժա-
դրութեան դասին օրն է, որուն քով եթէ ճիշդ
ժամը երկուքին չգտնուիմ, զիս մէյ մ'ալ չ'ուզեր:

— Պատկերը լմնցնելու հարկաւորութիւն չու-
նիս, ոչ ալ վաճառականին տունն երթալու, բայց
եթէ գուցէ անոր աղջկան ձեռքը ինզրելու համար,
եթէ կ'ուզես, կամ մանաւանդ եթէ մեզի համար
բաւական հարուստ է:

Չար ծաղրածու, ըսաւ Աղեքսանդր, պատկերը
նկարելը յառաջ տանելով:

Ես ծաղրածու չեմ, պատասխանեց Փրիդե-
րիկոս:

Ուրեմն ի՞նչ կ'ուզես ըսել, կրկնեց Աղեքսանդր,
եղբօրը ծանրութեամբ խօսելուն վրայ զարմացած:

— Ըսածս աս է՝ որ Դեռ Նէօվ ոսկի գտայ:

— Անկարելի բան է:

— Որովհետեւ դուն թույլմաս առաքելոյն պէս
չես հաւատար, ձեռք չօշափել տամ:

Անկէ ետքը բանաստեղծը սկսաւ երկայն բարակ
իր երջանիկ ճամբորդութեան պատմութիւնը պատ-
մել: Ինք լծին եզերքը բոլոր ոսկի աւազով ծած-
կուած տեսնելու ժամանակն ունեցած զգածմունքը
ստորագրելու վրայ էր, մէյ մ'ալ նկարիչն ոտը ելաւ:

Ուր կ'երթաս, հարցուց Փրիդերիկոս, պատ-
մութիւնը մէջտեղէն ընդհատելուն վրայ նեղանալով:

— Վաճառականին տունն երթալու ատենն է:

— Բայց, Աղեքսանդր, ալ դուն դաս տալու
հարկաւորութիւն չունիս:

Վերջէն կը տեսնենք, պատասխանեց նկարիչը.
ես ան մարդիկներէն չեմ, որոնք բերանին եղած
որսը՝ շուքի մը համար թող կու տան:

Ինծի չեմ հաւատար, գոչեց Փրիդերիկոս:

Բայց նկարիչն արդէն հեռացած էր. ինք մի-

այն անոր կը հաւատար թէ բանաստեղծին երեւա-
կայութիւնը տաքցեր է:

Երկրորդ օրը Փրիդերիկոս, մեծագին տակաւը
եղբօրը տունը բերել կու տայ: Բերողներն երթալէն
ետքը՝ տակաւը կը բանան: Աղեքսանդր լուսաւոր
շողշողուն վահանակները տեսնելով, ապշած կը մնայ:
Չեռքին մէջ քիչ մը կ'առնու, կը զննէ, գետինը կը
զարնէ: Խցին մէջ մետաղի նման ձայներ կը հնչեն:
Ալ տարակուսելու բան չկար. տակաւին մէջինը՝ ի-
րօք ոսկի էր: Ան ատեն ուրախութեան արցունքներ
թափելով, եղբօրը վեղը կը պլուր, եւ դանակ
մ'առնելով՝ առջեւի նկարը երկու կը ձեղքէ:

Ահաւասիկ նկարս լմնցաւ, կ'ըսէ. ասկէ ետքը
միայն պատմական նկարներ կը քաշեմ: Ժամը երկուքն
է, կը շարունակէ՝ ժամացուցին նայելով: Հիմայ մեր
ճիշդ վաճառականն անհանգիստ ըլլալու կը սկսի...
համբերութիւնը կը կորսնցնէ... կը կատրի: Ալ
վարպետութենէս ինկայ:

Աս ըսելով աթոռի մը վրայ ինկաւ, սկսաւ
բարձրաձայն ծիծաղիլ:

Որչափ ոսկի կ'ուզենք՝ կրնանք առնուլ, ըսաւ
անդին Փրիդերիկոս. ոսկեղն տեղը գիտեմ. կրնանք
ամբողջ նաւեր ալ բեռնաւորել:

Երկուքը մէկտեղ միաբանեցան որ նոյն օրը
պատշաճ կերպով տօն մը կատարեն: Նկարիչը պահա-
րանէն ստակի գումարմը հանեց, զորն որ տան վարձ-
քը վճարելու համար կը պահէր: Փրիդերիկոս ալ իր
քովը մնացած ստակը վրան դրաւ: Ան ստակով ընտիր
գինիներ ու ախորժաֆամ կերակուրներ բերել տուին:

Երկրորդ առտու Աղեքսանդր անկողնէն ելլելուն
պէս՝ պատուհանին առջեւը գնաց, առջի իրիկուան դի-
նովութեան մնացած շողիները փարատելու համար:
Հոն խել մը ժամանակ արտաքոյ կարգի ուրախու-
թեամբ կենալէն ետեւ, մէկէն զուարթ երեսները
տխրեցան: Մաքին մէջ տարակոյս մը եկած էր: Եթէ
ոսկի չէ՞նէ, ըսաւ ինք իրեն:

Եւ որովհետեւ իսկզբան մերժած տարակոյսը՝
կամաց կամաց միտքը բոլորովին կը գրաւէր եւ ամէն
վայրկեան աւելի կը հաստատուէր, ուղեց մէկու մը
հարցնել: Ուստի անմիջապէս ելաւ դեղավաճառի մը
գնաց, որն որ իր բարեկամն էր, եւ աղաչեց որ շուտով
տունը գայ:

Դեղավաճառն եկածին պէս՝ երկու եղբայրք
զինքն իրենց գանձին քովը տարին:

Հա՛, հա՛, գոչեց օտարականը, տակաւին վրայ
հայեցուած մը նետելով, ամէնը մէկտեղ քսանուհինգ
սու կրնայ ընել, մէջինը Միգա * է:

* Միգան՝ բարակ, խաւ խաւ, փայլուն վահանակի ձեւով,
գիւրութեք ու ձգական վիճակի մէջ կը գտնուի: Ահա
նակները շատ անգամ մետաղանման փայլունութիւն մը
կ'ունենան՝ ոսկեղն դեղին գոյնին նման. ուստի բանը միայն
ըստ արտաքին կերպարանաց դատողները, շատ անգամ
ոսկի կը կարծեն:

Ք Ն Ա Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

Մարդկային կենաց տեղադրությունը:

(Հարաձայնություն):

Մարդկային կենաց հասարակ կամ սովորական ընթացքը հետեւեալն է:

Սկիզբը, որ բոլոր կենդանական շարժման ու կենաց տարածուելուն հիմնական աղբիւրը, եւ թէ զտիչ կամ անջատիչ ու թէ նորոգիչ գործողութիւններուն հիմնական զօրութիւնն է, կենաց տարիներուն յառաջ երթալուն (ծերանալուն) համեմատ կը կծկի կը պղտիկնայ, մինչեւ վերջապէս իր սկզբնական տարածութեան կամ մեծութեան հազիւ ութերորդ մասը կ'ունենայ. իր զանգուածն օրէ օր աւելի կը խտնայ ու կը կարծրանայ եւ ասոր համեմատ ալ իր դիւրադաշուութիւնը կը նուազի: Ասով՝ գործող զօրութիւնները տարւէ տարի կը նուազին, իսկ հակառակ (եղծիչ) զօրութիւնները միշտ կը սաստկանան: Ամէն անօթները կը կարծրանան, կը նեղանան, կը կծկին ու կ'անպիտանան. շնչերակները կը պնդանան ու խիստ նուրբ անօթներուն շատը կ'աճին կամ կ'ուռին ու իրարու հետ կը միանան կը խառնակին: Աս հանգամանաց հետեւանքն են.

Ա. Այսպիսի աճամբ ու կծկումով կենաց նորոգութեան (restauration) խիստ կարեւոր ու նուրբ գործարանները, ու դրան ներս (նիւթ) ընդունելու եւ նմանեցնելու (մարտելու) ճամբաները կամ միջնորդները (թղբը, մարթը, ծծող ու կաթի անօթները), անգործունեայ ու անպիտան կ'ըլլան, ուստի եւ սնուցիչ ու կենդանացուցիչ բաղադրիչ մասերուն դրան ներս մտնելը տկար կ'ըլլայ. սնունդն ալ առաջուան պէս ըստ պատշաճի չի կրնար ներս առնուիլ, պատրաստուիլ կամ մարտել ու բոլոր մարմնոյն բաշխուիլ:

Բ. Նուրբ ներարկերը՝ մարմնոյն մէջ կարծրութիւնն ու չորութիւնը աւելնալով՝ իրենց շարժիչ ու զգացող զօրութիւնները օրէ օր աւելի կը կորսնցընեն: Գրգռականութիւնն ու զգայունութիւնն ալ նոյն չորութեան ու ցամաքութեան աւելնալուն համեմատ կը տկարանան. ասանկով գործող ու աղբող զօրութիւնները՝ մեքենական ու քիմիական եղծիչ զօրութեանց տեղի կու տան:

Գ. Երբ որ շարժիչ զօրութիւնն այսպէս կը տկարանայ ու բաղմաթիւ անօթներն անկարգաբար կ'աճին, ան ատեն մարմնոյն մէջէն աւելորդ ու անպիտան նիւթերուն դուրս ելլելը շատ կ'արգելուի, որն որ՝ ինչպէս յայտնի է՝ մեր մարմնոյն միշտ մաքուր մնալուն ու ապականիչ հիւթերէն ազատուելուն մէկհատիկ միջոցն է: Դարձեալ, մարմնոյն մարթը՝ տարիներ անցնելով աւելի կը կարծրանայ, աւելի անթափանցելի ու անպիտան կ'ըլլայ, սոյնպէս եւ երկամուկն ու աղեաց խողովակին եւ թոքին արտաշնչութեան անօթները կ'անպիտանան: Ասոր համար ծերութեան հասակին մէջ պէտք է որ մարմնոյն հիւթերը երթալով աւելի անմաքուր, բարկ, դժուարաշարժ ու հողային կամ հողախառն ըլլան: Հո-

ղը, որն որ ամէն կենդանական շարժմանց գլխաւոր հաւաքակորդը կամ թշնամին է, ծերութեան ժամանակները մարմնոյն մէջ իր աղբեցութիւնն աւելի կը բանեցընէ: Ասանկով մարդ իր մարմնոյն կենդանութեան աւտենն ալ անդալաբար իր վերջնական սահմանին կը մօտենայ, եւ ինչպէս որ հող էր, նոյնպէս հող ըլլալու կամ դառնալու ճամբան կը բռնէ:

Աս կերպով մեր կեանքն ինք իրեն իր վախճանը կամ դադարումը, որ է բնական մահը, յառաջ կը բերէ. որն որ հետեւեալ ընթացքով կը կատարուի: Նախ եւ առաջ կամաց տակն իննող կամ կամաւոր կենդանական շարժումները, ետքը՝ ակամայ կամ բուն կենդանական շարժումներն ալ կը պակսին կը նուազին. սիրտը չի կրնար զարիւնը մարմնոյն դէպ ի հեռաւոր մասերը մղել. երակաց թնդիւնն ու ջերմութիւնը ձեռքերէն ու ոտքերէն կը հեռանան կը դադրին. սակայն արիւնը դեռ քիչ մը ատեն՝ սրտին ու մեծագոյն անօթներուն աղբեցութեամբը՝ շարժման մէջ կը մնայ. եւ այսպէս կենաց բոցը քիչ մը ատեն ալ՝ թէպէտ եւ շատ տկարութեամբ՝ կը վառի: Բայց վերջապէս սիրտը չի կրնար թողը ճնշելով զարիւնը յառաջ շարժել, եւ ան ատեն բնութիւնն իր բոլոր ուժը կը բանեցընէ՝ շունչին տուրեւաւոր զօրացնելու եւ այնպէս արիւնին՝ մարմնոյն այլեւայլ մասերուն մէջ քալելուն օգնելու. սակայն քիչ մը ետքը աս ամէն բնական զօրութիւններն ալ կը նուազին ու կը յորհնին. ուստի եւ սրտին ձախ խորշը ալ արիւն չ'ընդունիր, չի գրգռիր ու կը հանգչի կամ բաբախելէն կը դադրի. իսկ ալ խորշը քիչ մը ատեն ալ մարմնոյն արգէն կէս մը մեռած մասերէն քիչ մը արիւն ալ կ'ընդունի. բայց վերջապէս աս մասերն ալ բոլորովին կը պաղեն, հիւթերը կը թանձրանան (կը փխտին), սիրտն ալ ամենեւին արիւն չ'ընդունիր, ամէն շարժումները կը դադրին, կեանքը կը վերջանայ ու մահը կատարեալ կ'ըլլայ:

Մարդկային կենաց տեւողութեան վրայ քննական տեսութիւն ըրած ատեննիս՝ մինչեւ հիմայ գրածներէն զատ՝ ուրիշ քանի մը նշանաւոր ու քննութեան արժանի հանգամանք կամ միջին խնդիրներ ալ մտադրութիւննիս կը գրգռեն ու մեկնութեան կը կարօտին:

Առաջին խնդիր. ինչպէս կարելի է՝ որ մարդը, ուրուն գործարանաւորութիւնը (organisation) կամ կողմնածն արտաքոյ կարգի փափուկ ու բազմամանուած ու ինքզինք սպառելու զօրութիւնը սաստիկ մեծ ու շուտ աղբող է, որուն պատճառաւ իր կենաց տեւողութիւնը շատ կարճ պէտք էր ըլլալ, ի վերայ այս ամենայնի ուրիշ կատարեալ կենդանեաց ամէն գասերէն, որոնք իրեն հետ հաւասար մեծութիւն, հաւասար գործարանաւորութիւն ու արարածոց մէջ իրեն պէս շատ կատարելութիւններ ունին, աւելի երկայն կենաց տեւողութիւն ունին: — Հասարակաբար աւելի անկատար գործարանաւորութիւն ունեցող կենդանիներն աւելի երկայն տեւողութիւն կամ գոնէ դժուարաւ վնասուելու կեանք ունին: Ըստ այսմ մարդն իրբեւ ամենակատարեալ գործարանաւոր էակ՝ կենաց տեւողութեան նկատմամբ պէտք էր

այն կենդանիներէն վար այսինքն կարճ կեանք ունեցող ըլլալ: Գարձեալ փորձուած ու ծանուցուած բան մըն է որ այն կենդանիները, որոնց կեանքը շատ բանի կարօտ է եւ կամ այլեւայլ կարօտութիւններ ունի, աւելի սա- կաւակեաց կ'ըլլան: Արդ տարակոյտ չկայ որ մարդն ամէն կենդանիներէն աւելի կարօտութիւններ ունի, ուրեմն իր կեանքն ալ պէտք էր կարճատեւ ըլլալ: Թողունք ուրիշ քանի մը հանգամանքները, որոնք մարդուն եւ ուրիշ կենդանեաց հասարակ ըլլալով, ինչպէս անոնց կենաց տեւողութիւնը կարճեցնելու պատճառ կ'ըլլան, նոյնպէս մարդուն ալ պէտք էին ըլլալ. միայն աս մէկ հանգա- մանքն առանձին յիշենք՝ որ մարդը հոգեկան գործու- նեցութեամբ կամ մտածելու գործողութեամբ, որն որ շատ յոգնեցնող ջանք ու աշխատութիւն կը պահանջէ, իր կենաց տեւողութեան կարճնալու պատճառ կ'ըլլայ:

Այս ամենայն դիտելով ու մտածելով, կրնանք հարցնել. ինչով մարդ նաեւ իր կենաց տեւողութեան նկատմամբ ուրիշ ամէն կենդանիներէն վեր ու յառաջա- դէմ կը գտնուի: Աս առաւելութեան պատճառը յաջորդ հանգամանքներէն կրնայ յառաջ բերուիլ:

Նախ, մարդուն մարմնոյն գլխաւոր նուրբ թեւերը կամ նեարդները շատ աւելի փափուկ ու կակուղ հիւ- սուած մը ունին՝ քան թէ ուրիշ իրեն պէս կաթնակեր ըլլող կենդանիները: Նոյն իսկ աղբի մը ջղային մաշկը շան մը մարմնոյն մէջ շատ աւելի կարծր է ու այնպէս շու- տով չի ձգտիր կամ ուռիւր, ինչպէս մարդուն մարմնոյն մէջ, նաեւ երակները, ոսկրները եւ ուղեղն իսկ կենդա- նեաց վրայ շատ աւելի պինդ ու հողախառն են, քան թէ մարդուն վրայ: Արդ բնապատմութեան մէջ ծանուցուած հանգամանք մըն է՝ որ գործարանաց արտաքոյ կարգի կարծրութիւնն ու խտութիւնը կենաց տեւողութեան խափանիչ ու վնասակար է. ինչու որ անով իրենց ձգա- կանութիւնը կամ դիւրաշարժութիւնն ու պիտանու- թիւնը կանոնակեր կը կորսնցնեն, միանգամայն անով չորութիւնն ու կարծրութիւնը, որոնք ծերութեան ու կենաց դադարման յառաջացուցիչ են, շուտով կ'աւել- նան ու կը մեծնան: Ասկից կը հետեւի որ մարդ իր կե- նաց երկայն տեւելուն ուրիշ կենդանիներէն աւելի քիչ արդեւիչ ունի:

Երկրորդ, մարդն ուրիշ կենդանիներէն աւելի հան- դարտ կ'աճի, աւելի ուշ յարբուսն կը հասնի կամ չա- փահաս կ'ըլլայ ու իր ամէն կերպ զարգացումը կամ կա- րողութիւններուն բացուելու սկիզբ՝ աւելի երկայն ժա- մանակի միջոցի (période) կը կարօտի: Արդ բնութեամբ սկիզբ մըն է՝ որ որչափ որ էակի մը կարողութիւններուն բացուիլը հանգարտութեամբ կ'ըլլայ, իր տեւողութիւնը կամ կենաց ժամանակն ալ այնչափ երկայն է:

Երրորդ, քունը՝ որն որ կենաց պահպանութեան ու անոր սպառումը յապաղելու կամ նուազեցնելու հա- մար շատ զօրաւոր միջոց մըն է, մարդուն վրայ ամէն կեն- դանիներէն աւելի կանոնաւոր, կարգաւորեալ ու հաս- տատուն ընթացքով է:

Չորրորդ, մարդուն եւ ուրիշ ամէն կենդանեաց

մէջ ըլլող գլխաւոր տարբերութիւնն է՝ իր ուղեղին կա- տարելագոյն գործարանաւորութիւնը. ասկից ի դատ խոր- հելու կարողութիւնը, բանական հոգին, միտքն ու աղատ կամքը: Աս գերագոյն կարողութիւնը, որն որ միայն մարդուն սեպհական է, չէ թէ միայն բոլոր իր կերպին ու նկարագրին կամ բնաւորութեան վրայ, հապա նաեւ իր կենաց կատարելութեան ու տեւողութեան վրայ շատ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէ, որուն վրայ կը գրենք

Ուրիշ առիթ:

ԱՌԵՐՏԲԱՆԵ

Յարար:

Ներկայ ժամանակս շաքարն ամէն աղագայ անհրա- ժեշտ ու գլխաւոր անդարար պարէններէն մէկն եղած է. եւ չէ թէ միայն մեծատանց իբրեւ զխութեան նիւթ է, ինչպէս ատենօք էր, այլ նաեւ միջին աստիճանի մարդ- կան, մանաւանդ թէ աղքատներուն իսկ, օրըստօրական ուտելիքն եղած է:

Շաքար ըսելով՝ ան ածխածին, ջրածին ու թթուա- ծին տարրներէ կայացող անոյշ գոյացութիւնը կ'իմա- ցուի, որն որ ջրոյ եւ գինեոյ ոգւոյն մէջ կը հալի, ջեր- մութեամբ կը լուծուի եւ բորակաթթուի աղեղնու- թեամբ առուցտի թթուի կը փոխուի: Շաքարն ըստ մեծի մասին անոյշ հիւթ ունեցող անկերէն կը հանուի, բայց կենդանական նիւթերէն ալ քիչ քանակութեամբ կ'եղէ: Ամէն տեսակ անկերէն աւելի՝ Շաքարեղեգէն, ճակնդեղէն ու Հացի ծառէն կը հանեն:

Ա. Յարարեղեգի շաքար:

Շաքարեղեգը շատ հին ժամանակներէ վեր ճե- նաց, Հնդկաց ու Արաբացոց ծանօթ տունի մըն էր. ան տեղերէն՝ Եգիպտոս տարուեցաւ եւ Խաչակրաց ժամա- նակը Սիկիլիա, ուր երկրատասներորդ դարուն մէջ բազ- մաթիւ ու ընդարձակ շաքարեղեգի անդատաններ կային: Ետքէն հետզհետէ Յունաստան, Ալպրոս, Գանաթա, Գա- լապրիա, հարաւային Գաղղիա, Սպանիա, Բորդուկալ, Մատէյրա ու Գանարեան կղզիներուն վրայ ալ տարա- ծուեցաւ: Թէպէտ կը պատմուի որ Բորդուկալէն Պրադի- լիա գաղթող Հրեայք շաքարեղեգը Մատէյրայէն Հա- րաւային Ամերիկա փոխադրած եւ հոն անոր մշակութիւ- նը առջի անգամ սկսած ըլլան, սակայն աւելի հաւանա- կան է որ շաքարեղեգն Ամերիկայի եւ Արեւմտեան Հրեդ- կաստանի կղզիներէն սեպհական տունի մ'եղած ըլլայ:

Շաքարաբուի եղեգն արտաքուստ մեծ նմանու- թիւն ունի մեր հասարակ եղեգին հետ, միայն ծաղկած ժամանակն անկէց կը տարբերի: Ցօղունին կամ բունին վրայ 1—5 մատ հեռաւորութեամբ ուտեր կամ վարակ- ներ ունի, որոնց վրայ հաստատուած են երկայն, նեղ ու սրածայր տերեւները: Հասարակօրէն 8—12 սոք բար- ձրութիւն կ'ունենայ. իսկ ճամայիդայինը 4—8 սոք միայն բարձր կ'ըլլայ. բայց երբեմն նպատաւոր պարա- գաներու մէջ մինչեւ 20 սոք կը բարձրանայ: Որչափ որ

եղեզն արեւուն ճառագայթները աւելի երկայն ժամանակ կը տեսնէ, այնչափ ալ մէջի հիւթն անոյշ կ'ըլլայ. նոյնպէս հնձելու կերպն ու ժամանակը, ինչպէս նաեւ օդին բարեխառնութիւնը, հիւթին լաւութեան վրայ մեծ ազդեցութիւն կ'ընեն:

Շաքարեղէգը հասունանալուն պէս, որն որ կանաչ ցօղունին՝ դեղին գոյն մ'առնելէն ու տերեւներուն թափուելէն կ'իմացուի, շուտ մը արմատին քովէն կը կտրեն, ու կապոց կապոց շաքարի աղօրիքը կը տանին, ուր մամլոյ մէջ կը ճնշեն՝ հիւթը կը հանեն: Որպէս զի ելած հիւթը չխմորի, անմիջապէս մէջի խառնուրդներէն, զըլխաւորաբար բորակածին ունեցող մասունքներէն ու թթուներէն, կը զտեն ու կաթնայի մէջ կը խառնուին ջրով եփելով՝ կը թանձրացնեն: Էռացած ժամանակ շերտփով անգագար կը խառնեն, ու վրան ժողվումը փրփուրը պարզուտով մը կ'առնուն, մինչեւ որ հեղուկն ան աստիճանի թանձրանայ, որ պաղ ամանի մը վրայ կաթնեղնելուն պէս՝ սկսի պնդանալ: Աս աստիճանի հասնելէն ետեւ՝ կը թողուն որ պաղի, եւ ետքէն տակառներու մէջ կը լեցնեն: Աս տակառները գերաններու վրայ հաստատուած կ'ըլլան. յատակներուն վրայ ալ եղէգ մը մտնելու չափ ծակեր ունին, ուսկից չափազանց հեղուկ կամ շարաբը (Mélasse) բարակ ծակիքներէն դուրս կը վազէ. իսկ կարաններուն մէջ մնացած գեղնագոյն թանձրացած մասը (Moscouade) կատարեալ պնդանալէն ետեւ՝ տակառներու մէջ կը լեցնեն ու Անգործ կամ Թուխ շաքարի անուամբ վաճառքի կը հանեն:

Էւրոպական տուրեւաւի մէջ գտնուող Անգործ կամ Թուխ շաքարի տեսակները հետեւեալներն են:

Ա. Արեւմտեան Հնդկաստանի, որուն տեսակներուն մէջ երեւելի են.

1. Հաւանայինը (Սպանիայի արեւմտեան Հնդկաստանի Գուպա կղզիէն), որն որ իր լաւութեան համար ամենէն ընտիր տեսակը կը համարուի. գոյնը հասարակօրէն ճերմակ, դեղին ու գորշ կ'ըլլայ, սակայն ճերմակ տեսակը միւս երկու տեսակներէն նախագաս է, իսկ գորշագոյնն ու դեղինը Պրագիլիայի ու Արեւելեան Հնդկաստանի տեսակներէն աւելի լաւ կը համարուի: Ամբողջ կղզին 700 շաքարաղայ ունի, ու տարին մինչեւ 450,000 չորս ու կէս կենդինարնոց արկղներ, Հարաւային Ամերիկա ու Էւրոպա կը խաւրուին: — 2. Սանդ Էսկոյինը՝ ճերմակ ու դեղին գոյնով. ասոր տեսակը Հաւանայինէն քիչ մը ստորին է, սակայն հասարակօրէն նոյն անուամբ կը ծախուի: — 3. Փորգորիգոյի (համանուն սպանիական կղզիէն, որն որ տարին 34,000 կենդինար շաքար յառաջ կը բերէ) անգործ շաքարն ընդհանրապէս միայն գորշ ու դեղին կ'ըլլայ. ասոր ամենալաւ տեսակը Հաւանային ամենէն ստորին տեսակին չի հաւասարիր. հասարակօրէն արկղներու երբեմն նաեւ տակառներու մէջ կը գտնուի: — 4. Հայդիի մէջ յառաջ եկած շաքարը՝ Մարգինիք կղզւոյն շաքարին հետ նոյն է, միայն քիչ մը տեսակն աւելի աղէկ է: Աս կղզիէն տարին 72,000 կենդինար անգործ ու 52,000 կենդինար կաւով զտուած (terre)

շաքար կ'ըլլէ, որոնք տասը կենդինար ծանրութեամբ տաւ կառներով դուրս կը խաւրուին:

Բ. Մարգինիք, կուատուլի, եւ ուրիշ քանի մը Գաղղիայի վերաբերեալ կղզիներուն մէջ երկու տեսակ շաքար կը հանեն, անգործ շաքար եւ կաւով զտուած (terre) շաքար: Աս ետքի տեսակը շատ ընտիր է ու Հաւանայի շաքարէն վար չիմնար: Տասը կենդինար ծանրութեամբ տակառներու մէջ կը գտնուի: Ամբողջ կղզին երուն տարեկան շաքարի բերքը մէկ միլիոն կենդինար, ըստ մեծի մասին կաւով զտուած շաքար է, որն որ Գաղղիա կը տարուի:

Գ. Արեւմտեան Հնդկաստանի Բրիտանական կղզիներն ընտիր անգործ շաքար կը մատակարարեն, որոնք աղնիւ, միջակ ու խիստ դեղին, խիստ ու աղնիւ գորշ եւ հասարակ տեսակներու կը բաժնուին: Ճամայիգայ տարին $1\frac{1}{2}$ միլիոն կենդինար, Անգիկուա 200,000 կենդինար, Պարպատու 170,000 կենդինար, Կրանատա 240,000 կենդինար, Ս. Լուչիա 60,000 կենդինար, Մոնթէրրա 50,000 կենդինար, Գապագոյ 110,000 կենդինար, Տամինիք 50,000 կենդինար, Ս. Վիլհելմ 230,000 կենդինար, Ս. Բրիտանիա 15,000 կենդինար, Երրորդութիւն (Թրինիտատ) $1\frac{1}{2}$ միլիոն կենդինար շաքար յառաջ կը բերեն: Աս կղզիներէն ելած անգործ շաքարի տեսակները դրեթի իրարու հետ նոյն են, եւ ընդհանրապէս գաղղիական դեղին ու գորշագոյն եւ Հաւանայի շաքարէն աւելի ընտիր ու հաստ հաստ են. իսկ աղնիւ ու աղէկ տեսակ Ճամայիգայի ու Երրորդութեան շաքարները՝ Հաւանայի աղնիւ դեղին ու հասարակ ճերմակ տեսակին հետ հաւասար յարգ ունին:

Հարաւային Ամերիկայի մէջ Անդիանոց ունեցած երկիրները գրեթէ վերայիշեալ կղզիներուն բերած շաքարը յառաջ կը բերեն, անոր համար ալ առուտորի մէջ քիչ կը զանազանին: Էստէքուէպոյ տարին 18,000 կենդինար, Տէմէրէի 130,000 կենդինար, Պէրայիտէ 10,000 կենդինար ըստ մեծի մասին ընտիր ու գորշագոյն անգործ շաքար կը մատակարարեն:

Դ. Հոլանտացոյ՝ Ամերիկայի ու Արեւմտեան Հնդկաստանի մէջ ունեցած երկիրները, գլխաւորաբար Սուրինամ, Գուրասոպոյ, Ս. Էստադէոս եւ Ս. Մարգին, զանազան տեսակ գորշ ու դեղնագոյն շաքար յառաջ կուգայ: Գեղին տեսակը Ճամայիգայինին հետ նոյն է, Սուրինամի գորշագոյնը, ուսկից տարին 360,000 կենդինար շաքար կ'ըլլէ, Ճամայիգայի գորշագոյն տեսակէն աւելի ընտիր է. իսկ ետքի երեք կղզիները տարին 40,000 կենդինար դուրս կը հանեն, որն որ Մարգինիք կղզւոյն գորշագոյն տեսակին հաւասար կը գտնուի:

Ե. Դանիական Արեւմտեան Հնդկաստանի Ս. Թովմաս, Ս. Խաչ ու Ս. Յովհաննէս կղզիներէն մեծ քանակութեամբ դեղին ու գորշ շաքար կը հանեն, որոնք ընդհանրապէս Ճամայիգայի շաքարէն ստորին, իսկ Տէմէրէի շաքարին հաւասար են: Բոլոր կղզիներուն տարեկան բերքը 200,000 կենդինար է:

Զ. Պրագիլիայէն Էւրոպա շատ շաքար կը խաւ-

րուի. եւ թէպէտ աղէկ մաքրուած չըլլալուն համար՝ Հաւանայի շաքարէն հետագաս կ'ըլլայ, բայց Արեւելեան եւ Արեւմտեան Հնդկաստանի քանի մը տեսակներէն նախագաս կը համարուի: Ասոնց տեսակները Պրազիլայի այլեւայլ գաւառներուն համեմատ կը զանազանին. երեւելի տեսակներն են. 1. Սերդադի շաքարը, որն որ երկրին ներքի կողմերէն կու գայ եւ ամենէն ընտիր տեսակն է, ուստի եւ առուտուրի մէջ քիչ անգամ կը հանդիպի: — 2. Ռիոյի շաքար, որն որ Ռիոյ-ճանէյ-րոյէն կու գայ եւ առջինէն ստորին է, ձերմակ, դեղին ու դորշ գոյնով: — 3. Պահիայի շաքարը ձիշգ Ռիոյ-ճանէյրոյին հետ նոյն է, եւ անոր պէս, 12—20 կենդի-նարնոց տակաւներու մէջ կը գտնուի: — 4. Բեռնամպուրդի շաքարը, որն որ առաջիններէն աւելի ստորին է, եւ աղէկ մաքրուած չըլլալուն՝ մէջէն քիչ քանակու-թեամբ զուտ շաքար կ'եղլէ: — 5. Մարանհայի շաքար, որն որ Պրազիլայի ամենէն ստորին տեսակն է:

Ե. Հարաւային Ամերիկայի մէջ վերջին ժամանակ-ները շաքարի մշակութիւնը շատ յառաջ գալոյս է, սա-կայն հազիւ բնակչաց բաւական ըլլալուն՝ քիչ քանա-կութեամբ Եւրոպա կը խաւրուի. հասարակօրէն Պրազի-լայի շաքարին հաւասար կը դասուի եւ գրեթէ անոր յատկութիւններն ունի: Ասոր երեւելի տեսակն է Կու-այանայի շաքարը: Նոյնպէս Հիւսիսային Ամերիկայի հա-

րաւային գաւառներուն մէջ, գլխաւորաբար Լուիզինիա, Ֆլորիտա, Գեորգիա շատ անգործ շաքար կը պատրաս-տեն, բայց գրեթէ ամենեւին Եւրոպա չիխաւրուիր, վասն զի երկրին մէջ յառաջ բերուածը բաւական չըլլալէն զատ, պակասօր Արեւմտեան Հնդկաստանէն կը լեցընեն: Լուիզինիայէն միայն՝ ուր հիմայ գրեթէ 2 միլիոն կեն-դինար կը հանեն, երբեմն երբեմն Գաղղիայի նաւահան-գիստները կու գայ: Մէկալ գաւառներուն մէջ յառաջ բերուած շաքարը՝ ամէնը 60,000 կենդինարի կը հասնի:

Ը. Արեւելեան Հնդկաստանի տեսակներուն մէջ յիշուելու արժանի են. 1. Պենարէսի շաքարը, որն որ Պենկալայի անուամբ Եւրոպա կու գայ: — 2. Սիամինը՝ չոր, հատ հատ ու ձերմակ գոյնով կ'ըլլայ, գորշագոյնն ու դեղնագոյնը գուռն ուրեք Եւրոպա կը խաւրուի: — 3. Գանդոնի կամ ճենական շաքարին ալ միայն ձերմակ տեսակը կը գտնուի, որն որ Պենկալայի ու Սիամի տեսակներէն աւելի ընտիր է: — 4. Ճաւայի շաքարն Արեւելեան Հնդկաստանի ամենէն ընտիր տեսակն է, գորշ, դեղին ու ձերմակ գոյնով: — 5. Մանիլայի շաքարը, Փիլիպպեան կղզիներէն կու գայ, գոյնը ձերմակ, դեղին ու գորշ է: Ընդհանրապէս լաւութեան նայելով՝ Պրազիլայի ստորին տեսակներուն հաւասար կը դասուի:

Մնացածն ուրիշ անգամ:

ԲԱՐՈՅԵՂԵՊ

Հ Ե Ղ Ի Ն Է

— Այնպէս կը կարծէք, իսկ մայրս աւարդեալք բանի տեղ չի գտներ: Ասկից ուրիշ՝ ուղիւ ալ ըլլայ, չի կրնար ինք զինքը բռնել ու իր անցեալ կեանքը չսխառա-կել, երբ որ ներկան այնպէս տխուր կը տեսնէ: Ինծի շատ անգամ բռած է որ համբերեմ, յուսացընելով որ իմ ժամա-նակ ալ կու գայ.....

Յայտնի է որ Հեղինէ չէր կրնար եր-ջանիկ ըլլալ այնպէս տուն մը՝ ուր ստի-պուած էր ամէն օր աստնիկ ու ասոնց նման խօսքեր լսել: Իրօք ալ շարաթէ մը ետքը միտքը դրան որ հոնից ելլէ: Բայց երբ որ Պր. Ռիշարտոյ աւ որոշումն իմացաւ, զին-քը մնալու յորդորեց: Մարդս ամէն տեղ կրելու վիշտ կ'ունենայ, ըսաւ. ուստի աւ-ելի աղէկ է՝ որ փոխել չկրցածին համբերէ, քան թէ ինք զինքը փտանդի մէջ դնէ՝ աւելի գէշին պատահելու:

Բայց Մոնրուպէրեան ապարանքին մէջ Հեղինէին վիճակն աւելի տաղտկացուցիչ ընդուն էր: Իշուարդ նաւապետին վար-մունքը, որն որ ամէն կերպով կը ջանար անոր աչքը մոռնելու, թէեւ օրիորդը շատ անգամ իրեն կը հասկըցնէր որ աւ բանս իրեն սրջափ անհաճոյ է: Յորքը միայն ան էր թէ Կարոլոս եղբայրը, որն որ քիչ մը ետքը ծնողացը բովոյ պիտի դար, իր ներ-կայութեամբը զինքը պատշաճ չափի մէջ կը պահէ, եւ քոյրն ալ՝ քիչ մը աւելի խել-քով վարուելու կը յորդորէ: Աս ակնկա-լութիւնը կը հիմներ՝ նոյն երիտասարդին

բարութեան ու աշխուական վարմանց ա-մենուն տուած գովեստներուն վրայ:

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Մոնրուպէր սեպուհին տխուր ու նուա-ղեալ հաշուներուն մէջ ուրախութեան նշոյլ մը փայլեցաւ, երբ որ մը ամու-սինն իրեն աւետեց որ հետեւեալ օրը Կա-րոլոս օրդին պիտի տեսնէ: Հեղինէ մտա-ծելով որ այնպիսի առթի մէջ օտարա-կանի մը ներկայութիւնն այնչափ հաճոյ չըլլար, հրաման խնդրեց որ նոյն օրը Պր. Ռիշարտոյին տունն անցընէ. սրուն սիրով հաւանութիւն տուաւ տիկինը:

Երբ որ երկուսը Հեղինէ ապարանքը դարձաւ, դռնապանն աճապարեց Պր. Կա-րոլոսին զարկտն իրեն աւետեց: Նոյն աւետիսը կրկնեց տան հողաբարձու կինն ալ, որուն հետ Հեղինէ ստեպ հաճու-թեամբ կը խօսակցէր, որովհետեւ ընկե-րական ու սիրալի կին մըն էր:

Կասկածելով որ Պր. Կարոլոս մօրն ու քրոջը քովն է, օրիորդը երկչոտութեամբ սրահին դուռը բացաւ: Իրօք ալ բարձրա-հասակ երիտասարդ մը տեսաւ, որն որ բազմոցի մը վրայ նստած՝ լրագիր կը կար-դար: Մոնրուպէր տիկինը մայրական սիրով վրան կը նայէր. իսկ Օրդանն կը զրօնուր եղբորը գեղեցիկ մազերը մատուրներուն փաթթելով ու խապոպիկ շինելով:

Երիտասարդը կռնակը դրան դարձու-ցած էւ միանգամայն բոլորովին իր ընթեր-ցուածին մէջ ընկղմած ըլլալով, Հեղինէին ներս մտնելը չիմացաւ: Բայց Օրդանն զինքը տեսնելով, ոտք ելաւ եւ եղբորը ներ-կայացընելով, Կարոլոս, ահաւասիկ Պելլիով օրիորդը, գտնեց:

Գեռահասակ պաշտօնակալը նոյն ա-նունը լսելուն պէս՝ անտիկ այլայլեցաւ, որ լրագիրը ձեռքէն ինկաւ. եւ կռնակն որ դարձաւ, Հեղինէ մէկէն առջեւը տեսաւ. Ակնաղբեր բերդը հետք քանի մը հեղ տես-նուող Կարոլոս Սէն-Ռոմէն պատանին:

Ասոր վրայ խեղճ աղջիկն այնչափ զար-մացաւ, խռովեցաւ ու չփոթեցաւ, որ քիչ մը ժամանակ արձանի պէս անշարժ մնայ, առանց միտ դնելու Օրդանին, որն որ առջեւը կեցած՝ կը հարցընէր թէ ինչ ունի:

Ի՞նչ եղաք, մէկէն ի մէկ խոյլաք, գո-չեց անդին տիկինն ալ:

Հեղինէ շուտ մը ինք զինքը ժողկեց, եւ որպէս զի իր այլայլութեան՝ Մոնրուպէր տիկինը ու օրիորդին վրայ բռած տպաւո-րութիւնը մոռցընէ, սկսաւ իրենց ցուցը-նել նոյն օրը գնած բաներու գծագրու-թիւնները, որոնք գիտէր թէ իրենց ճաշա-կին համաձայն են:

Ետքը ձեռագործն առած՝ սովորական տեղը գնաց նստեցաւ, առանց Կարոլոսին նայելու: Քիչ մը վերջը այնչափ հանդար-տեցաւ, որ կրցաւ եղած խօսակցութեան միտ դնել, աշուրներն ալ երիտասարդ պաշտօնակալին վրայ դարձրէն: Մէկ կող-մանէ գծագրութեան ձիշգ նմանութիւնը զինքը կը ստիպէր կարծելու որ անիկայ Կարոլոս Սէն-Ռոմէն ըլլայ. բայց մէկալ կողմանէ մականուան տարբերութիւնը տարակուսի մէջ կը ձգէր:

Վերջապէս վախնալով որ չըլլայ թէ մտաց խռովութիւնն իմացուի, պատճառ-մը գտնելով՝ դուրս ելաւ: Բայց Կարոլո-սին բարեւ տուած՝ ատենը՝ աղաչաւորի հայեցուածքով մը անոր նայեցաւ, իբրեւ թէ խնդրելու համար որ գաղտնիքը չսոյ-

տնէ, եւ երկուստարդին աշուրներէն միւսի-
թարուծեամբ տեսաւ՝ որ միտքն իմա-
յած է:

Հեղինէ կը բաղձար որ ընթերի չիջ-
նայ, բայց վախճանով որ անով Մոնրոպէր
տիկնոջ առիթ կու տայ կասկածի երթա-
լու, միտքը փոխեց: Միայն կերակրոյ առնէ
բոլոր ջանքն ի գործ դրաւ որ վարմունքին մէջ
սովորականէն տարբերութիւն չցուցնէ:

Սեղանի վրայ կարողութիւն դիմացը նստած
բլայով, անոր կերպարանքին վրայ հաս-
տատուն նշան մը կը փնտռէր, որով հա-
մազուի թէ Պարսլանդէի հովտին առան-
ձնութեան մէջ զինքը միւսիթարող պատա-
նին է: Աս անտարակուսելի նշանն ան
վարկէն նշմարեց, երբ որ սեղանէն ելած
ժամանակնին սեպուհն անոր ըսաւ. կա-
րոյս, քովէս մի բաժնուիր. դիտես որ
քովս եղած ասնեղ՝ ինք զինքս երջանիկ կը
համարիմ: Նոյն ատեն կարոյս քաղցը
ժպիտով մը հօրը մօտեցաւ, իրեն թէ
ուզելով իմացնել որ միշտ պատրաստ է
իրեն հնազանդելու, որով իր պղտիկու-
թեան կերպարանքը կատարեալ Հեղինէին
առջեւը նկարեցաւ:

Ասով բոլոր տարակոյսը փարատեցաւ.
միայն մականուան տարբերութիւնն իրեն
զարմանք կը պատճառէր, եւ չէր կրնար
մեկնութիւն մը գտնել: Աս համադրմն
որ ստացաւ, մեծապէս կը բաղձար շուտով
հետը խօսիլ, որպէս զի աղաչէ որ հետն
իրեն անձնութիւն վարուի: Վասն զի Մոն-
րոպէր տիկնոջ չէր գիտեր մօրը գլուխն ե-
կած դժբախտութիւնները. իր բարձրա-
մտութեամբն ու անդալայութեամբը չէր
ուզած տեղեկանալ թէ աղետական օ-
րիորդ մը ինչ պատճառներէ ստիպուած
էր դատարարակի պաշտօն վարելու: Իսկ
սեպուհը եւ ոչ իսկ անունը գիտէր:

Հետեւեալ օրը՝ երբ որ բոլոր ընտանի-
քը պարտէզը կը պտուրէր, կարոյս իրենց-
մէ բաժնուեցաւ, եւ նամակ գրելու պատ-
ճառաւ ներս մտնելով, շուտ մը սրահը
գնաց, ուր կարծէր թէ զՀեղինէ կը գրա-
նէ: Իրօք ալ զինքը հոն տեսնելով, քովը
մտնեցաւ, եւ բարեւ տալով՝ ձեռքն անոր
երկնցուց:

Հեղինէ բարեւն առաւ, բայց այնպէս
ձեւացուց՝ իրեն թէ ձեռք երկնցընելը
տեսած չըլլայ:

Հեղինէ, ըսաւ. կարոյս այլալեւով, ին-
ծի նեղացած էք:

Օրիորդը խօսիլ ուզեց. բայց երկուս-
տարդը ժամանակ չթողուց:

Կաղաչեմ, Հեղինէ, բաժն մտիկ ըրէք:
Գուցէ ծնողացս առջեւը զձեզ ճանչնալ
չպայանելուս վրայ նեղացած ըլլաք: Բայց
ինծի անանկ երեւցաւ թէ դուք ալ կը
բաղձար որ զձեզ անակնկալ մեր տան մէջ
տեսնելուս վրայ ունեցած այլալեւութիւնս
չպայանեմ:

Այնպէս է, իրաւունք ունիք, պատաս-
խանց Հեղինէ, եւ կարծեմ հարկ չկայ
զրուցեմ թէ ինչու համար կ'ուզեմ որ
պղտիկութեան ժամանակ մէկգլմիկ ճանչ-
նալնիս ծածուկ մնայ:

Ուրեմն ծնողքս ձեր ուլ եւ ուսկից
եկած ըլլաք չե՞ն գիտեր:

Ուսկից դալ չե՞ն գիտեր. իսկ ուլ
ըլլաք՝ նոյն իսկ ես չեմ գիտեր:

— Ինչ կ'ըսէք, ստուգիւ զիս դար-
մանքի մէջ կը ձգէք...: Կրնայի՞ արդեօք
համարձակել աս խօսքերուն մեկնութիւնը
նոյրերու:

— Պարոն, պղտիկութեան ժամանակը
ինծի ցուցուցած բարեկամութիւնիդ թող
չիտար որ ձեզմէ գաղտնիք ունենամ: Ար-
դէն դժբախտութիւններուս մեծ մասը
գիտէք. մնացածն ալ իմանալու իրաւունք
ունիք:

Ասոր վրայ Հեղինէ անոր պատմեց մօրը
մահն ու անկից ետքը գլուխն եկածները:

Եւ զձ օրիորդ, գուցէ կարոյս: Բայց
ինչու ետեւէ չինկար իշխանութեան ձեռ-
քով գտնելու ան թշուառական կինը՝ որն
որ զձեզ ամէն օգնութենէ զուրկ թողու-
ցեր, անկալութիւնիդ պարագի հաներ է:

— Մէյ մը վասն զի չէի ուզեր չարեաց
դիմացը չարիք հատուցանել: Մէյ մ'ալ՝
վասն զի իշխանութեան դիմուռ համար
ինք զինքս ճանչցնելու էի: Բայց պէտք է
որ վախճամ ընտանեացս թշուառութեան
պատճառ եղող մարդէն:

— Եթէ կ'ուզէք աս բանիս հոգն ին-
ծի թող տուէք: Թէպէտ քրիստոնէական
սէրը մեզի կը պատուիրէ որ թշնամիին
սիրենք, բայց անիրաւութիւն կրած ժա-
մանակին մեր իրաւունքը պահանջելն ալ
չարեղութիւն: Մարդընիդ չափազանց երկիւ-
ղածութեամբ մը չէ ուզեր դատաստանա-
րաններուն դիմել. բայց մենք ալ պէտք
չէ որ անգործ կենանք եւ իրաւունքնիդ
պահանջելէն հրաժարինք: Հաւատացէք,
օրիորդ, վախճած վտանգնիդ՝ ձեր կարծա-
ծին չափ մեծ չէ. եւ եթէ նոյն իսկ թա-
գաւորին դիմել պէտք ըլլայ, ես անձամբ
իրեն կը ներկայանամ:

— Իսկ եթէ թշնամիս զօրաւոր մէկն է:

— Անիկայ հոգ մ'ընէք: Բաները զրու-
ցած աստիճանիս հասցընելէն յառաջ՝ կը
շնամ արախինիդ գտնել: Ինք միայն
կրնայ աս գաղտնիքն երեւան հանել: Իսկ
զինքը գտնելու համար՝ յառաջ որ այսպի-
սի առիթներու մէջ ոստիկանութեան բա-
նեցուցած սովորական միջոցները բաւական
կ'ըլլան:

Հոս կարոյս ստիպեցաւ խօսքն ընդմի-
ջելու, որովհետեւ ծնողքը պարտեղէն վեր
կ'ելլէին: Ուստի զՀեղինէ բարեւեց, եւ
շուտ մը ծնողացը ներս մտնելու դրան դի-
մացի դռնէն դուրս ելաւ:

Հեղինէ ալ քիչ մը ետքը խօսքը գնաց,
ուր երկայն ժամանակ ընկղմած մնաց կա-
րոյսին հետ ըրած խօսակցութենէն մտքին
մէջ ծնած խորհրդածութեանց մէջ: Նոյն
մտածմունքէն զինքը հանեց հոգաբարձու
կինը. եւ երկուքը մէկտեղ սկսան կարո-
յսին վրայ խօսիլ: Օրիորդը չկրնալով
հետաքրքրութիւնը բռնել, խօսքին մէջ
անտարբերութեամբ մը հարցուց թէ նոյն
պաշտօնակալին սովորական անունն ինչ է:

Թէպէտ Մոնրոպէր սեպուհին որդին է,
պատասխանեց կինը, բայց սովորաբար Սէն-
Ռամէն կը կոչուի, իր հօրաքրոջը՝ մեռած
ատեն Բրովանի մէջ իրեն ժառանգու-
թիւն թող տուած մէկ երկրին անունով
ըր: Իսկ երեց եղբայրը՝ Լիդուարդ նաւա-
պետը՝ բուն ընտանեաց անունը կը կրէ:

Աս մեկնութիւնը Հեղինէին այնպէս
բնական երեւցաւ, որ ըրած հարցման վրայ

ամբչցաւ, եւ շուտ մը խօսքն ուրիշ նիւ-
թի փոխեց:

Կարոյս Հեղինէին հետ այնպէս կը
վարուէր իբրեւ թէ իրեն բոլորովին ան-
ծանօթ մէկն ըլլայ, այս ինքն մեծ քաղա-
քավարութեամբ ու ծանրութեամբ: Հե-
ղինէ ալ իր կողմանէ զինքը յառաջագոյն
ճանչցած ըլլալն այնպէս ծածուկ կը պա-
հէր, որ Մոնրոպէր տիկնոն ու Օրդանս
շուտ մը մոռցան ստաջիւն անգամ զկա-
րոյս տեսած ժամանակը զգացած այլալ-
ութիւնը: Իրկուքն ալ կը զգուշանային
որ առանձին տեղ մը մէկտեղ չգտնուին:

Տան մէջ ամէն բան սովորական ըն-
թացքով յառաջ կ'երթար: Միայն, ինչ-
պէս Հեղինէ կը յուսար, Լիդուարդ նաւա-
պետը չէր համարձակեր եղբօրը առջեւն
իրեն հետ յառաջուան պէս վարուիլ. իսկ
Օրդանս իր ընդունալնական խորհուրդ-
ները յայտնելու մէջ մեծ զգուշութիւն
կ'ընէր:

Նոյն միջոցներուն որբ օրիորդը մեծ ու-
րախութեան պատճառ մ'ունեցաւ: Ատէլ
Նիմ հասնելով, մօրեղբօրն ու անոր ա-
մուսնոյն հետ քիչ մը տեսնուելուն պէս,
Մոնրոպէրեան ապարանքը բարեկամին այ-
ցելութեան եկաւ:

Ինչ երջանկութիւն, գուցէ Հեղինէ,
բաղուկները բանալով եւ զԱտէլ գորովով
սրտին վրայ ճնշելով. ալ գրեթէ յուսա-
հատած էի զքեզ տեսնելու: Այնչափ ժա-
մանակ կայ որ կը հաւալեմ:

Իրարմէ բաժնուեցին վեր հաղել եր-
կու ամիս եղաւ, պատասխանեց Ատէլ
քաղցը ժպիտով մը:

— Այնպէս է. բայց ժամանակը շատ
երկայն կ'երեւայ սպասողին, մանաւանդ
երբ որ անանկ վիճակի մէջ կը գտնուի,
որուն մէջ կամ քիչ եւ կամ ամենեւին
ոչինչ միւսիթարութիւն կ'ունենայ:

— Ուրեմն վիճակիդ վրայ գոհ չե՞ս:

— Աստուած չընէ, որ տրտունջ ընեմ:
Ըստ բաւականին արեւի եմ: Բայց կը խոս-
տովանիմ, որ թէեւ ձեր տունը երբեմն
ուհարութեան պատճառներ կ'ունենայի, ի
վերայ այս ամենայնի եթէ կարելի ըլլար՝
հիմակուան վիճակս ան ատենուանին հետ
սիրով կը փոխէի, առանց միտ դնելու հոս
ընդունած առատ թօշակիս ալ:

Անկէ վերջ Հեղինէ գտնուած տան
անձինքը բարեկամին նկարագրեց, իր մար-
դասիրական բնասորութեամբն անոնց պա-
կասութիւնները չափաւորելով: Իսկ կա-
րոյսին վրայ մեծ գովեստով խօսեցաւ:

Ատէլ շատ զարմացաւ, երբ որ իմացաւ
թէ նոյն պաշտօնակալը՝ զՀեղինէ Ակնադ-
բեր բերդին պատէն վար ինկած ատենը
վերցնող երիտասարդն է:

Հոս խիստ քիչ դրամունք ունիմ, ը-
սաւ Հեղինէ՝ երբ որ Ատէլ իրմէ կը բաժ-
նուէր. օրեր կ'ըլլան որ գործքէ բոլորովին
ազատ կ'ըլլամ: Ուստի, սիրելի՛ Ատէլ,
իրարու հետ շատ տեսնուինք, կամ դու
ինծի եկուր, կամ ես քեզի գամ, որով
կրնանք՝ հոս ամէն օր լրածներէս աւելի
օգտակար բաներու վրայ խօսակցիլ:

Ասոր վրայ Ատէլ շատ ուրախացաւ:
Իւ իրօք ալ շարժթ չէր անցներ՝ որ եր-
կու երեք անգամ իրար չտեսնէին: